

УДК 821.111-3.09

Л. Є. Оксень,
аспірант

(Дніпропетровський національний університет)

**"ВІЛАНД, АБО ТРАНСФОРМАЦІЯ" Ч. БРОКДЕНА БРАУНА:
АМЕРИКАНСЬКИЙ РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ГОТИКИ**

У статті аналізуються особливості трансформації європейської готичної традиції в американській прозі XVIII століття, на матеріалі роману Ч. Брокдена Брауна "Віланд". Загалом уникаючи політичного підтексту німецької готичної прози і моралізаторського пафосу британської, Браун змістив акцент на психологічний стан персонажа, вбачаючи готику не в потойбічних явищах, а у викривленому світосприйнятті окремої людини.

Актуальність досліджуваної проблеми Готичний роман, як значне явище в західноєвропейському літературному процесі досліджували відомі зарубіжні науковці Е. Беркхед, Д. Варма, М. Седлер, згодом провідні радянські літературознавці Г. А. Єлістратова, В. М. Жирмунський, Н. О. Соловйова та інші. Значний внесок у вивчення літературної готики зробили сучасні українські та російські вчені І. В. Лімборський, Т. М. Потніцева, О. В. Матвієнко, О. Ю. Білоус, О. Г. Іванова тощо. В американській літературі готичний роман також посідає вагоме місце, тому авторитетні дослідники на зразок Л. Фідлера, Ф. Боттінга, Л. Буелла "вважають готику чи не єдиною провідною літературною традицією у США" [1: 1] та "зосереджують свою увагу на вивченні проблеми готики в творах Фолкнера та письменників Південного Ренесансу" [2: 133]. У вітчизняному американському літературознавстві ґрунтовно висвітлюється вплив готики на творчість письменників XIX-XX століть, про що свідчать праці Т. Н. Денисової, О. Ю. Білоус, О. О. Нагачевської та інших. Проте вкоріненню європейського (більшою мірою, британського та німецького) готичного роману і, зокрема, творчості Ч. Брокдена Брауна як початківця цієї течії в американській літературі, на нашу думку, присвячено недостатньо уваги, тому наше дослідження розвитку європейської готики на матеріалі творчості Брауна є *актуальним*.

Метою статті є аналіз особливостей трансформації європейської готичної традиції в американській прозі XVIII століття, на матеріалі роману Ч. Брокдена Брауна "Віланд".

Значне місце в американській літературі XVIII століття належить Чарльзу Брокдену Брауну (Charles Brockden Brown, 1771-1810). Використовуючи художню мову і категорії Просвітництва, поділяючи просвітницькі погляди у вихідних творчих принципах, Брокден Браун відчув нерв романтичної епохи, що зароджувалася. Він створив самостійний художній світ, генетично пов'язаний із літературою Просвітництва, і з початками романтичного світосприйняття.

Браун звернувся до жанру готичного роману і помітно трансформував його [3], але розгляд творів Чарльза Брокдена Брауна виключно в руслі "роману жахів" суттєво обмежує їх значення.

До готичних романів Брокдена Брауна відносять його перший твір "Віланд, або Трансформація" (Wieland, or, the Transformation, 1798) та наступні його твори, які він написав за невеликий проміжок часу "Ормонд, або Таємний Свідок" (Ormond, or, the Secret Witness, 1799), "Едгар Хантлі, або Мемуари Лунатика" (Edgar Huntley, or, Memoirs of a Sleep-Walker, 1799), "Артур Мервін, або Спогади року 1793" (Arthur Mervyn, or, Memoirs of the Year 1793, 1799-1800).

Розвиваючи готичний стиль, Браун зіткнувся з проблемою, яка хвилювала багатьох його послідовників в XIX столітті в Америці – як адаптувати європейський тип оповідання до умов американського життя.

На відміну від британських авторів готичних романів, які зображали умовне Середньовіччя або Ренесанс, Брокден Браун помістив дію твору у недалеке минуле (незабаром після революції, як у "Віланді" та "Едгарі Хантлі"), у цьому він близький до Брекенриджа. В європейських готичних романах обов'язково був присутній напівзруйнований замок або монастир, і таємничі надприродні сили як джерело готичного жаху.

Брокден Браун намагався розвивати незалежну американську літературу, і у своїй передмові до "Едгара Хантлі" (1799), об'явив читацькій аудиторії, що він уникнув дитячих забобонів, готичних замків і химер, зазвичай використовуваних у європейських "романах жахів", щоб зацікавити читача. Традиційний для європейської літератури готичний пейзаж із замками і руїнами він замінив дикими пустками і горами своєї батьківщини, а монстрів і лиходіїв він перетворив на безжалісних індіанців, але це ствердження вказує, що Браун замислив цей твір у контексті сучасного для нього готичного стилю.

Під час дослідження можливих джерел творів Брокдена Брауна серед європейської готичної прози, деякі критики знаходять в "Духовидці" (The Ghost-Seer, 1786-1789) Ф. Шиллера і в "Жертві магічної омани" (The Victim of Magical Delusion, 1795) К. Тчінка паралелі з "Віландом", тоді як інші вбачають вплив Анни Радкліф [3; 4]. Проте, художні засоби, властиві цьому жанру, стали надбанням незліченних послідовників, і здається складним точно встановити первинний порядок запозичень.

Проте, Д. А. Ріндж проводить цікаві аналогії. Наприклад, у романі Елізи Парсонс "Загадкове попередження" (*The Mysterious Warning: a German Tale*, 1796), так само як і в "Віланді", інтрига будуватиметься на містифікації з використанням таємничих голосів. Абсолютно очевидна паралель з "Віландом", де витівки черевомовця Карвіна сприймаються Кларою і Теодором як надприродні послання [4]. До того ж, у повній назві "Віланда" позначається: *An American Tale*, що підсилює вірогідність зв'язку між згадуваними творами.

Не менш явне співзвуччя із "Віландом" присутнє в "Некроманті" (*The Necromancer, or, the Tale of the Black Forest*, 1794) Калерта, де персонаж на ім'я Волкерт придбав репутацію чарівника, вміло маніпулюючи іншими людьми, не будучи викритий до самого фіналу. Волкерт дещо нагадує Карвіна, і за формою "Некромант" міг надати Брауну модель для "Віланда", де також відбувається ряд дивних подій, які отримують пояснення лише в кінці твору, у зізнанні Карвіна [5]. Подібні паралелі дозволяють встановити близьку спорідненість "Віланда" з готичним романом в Британії і Німеччині.

Важлива риса, запозичена Брауном у Шиллера, Тчінка і Гроссе – це незрима присутність, принаймні в двох його найважливіших творах, "Віланді" і "Ормонді", загадкової політичної організації. Цілі цього товариства такі завуальовані, що лише найтонші натяки дозволяють іншим персонажам судити про них: "перевлаштування світу, і скинення всього того, що до цих пір здавалося фундаментальним в устрої людини і уряду" [6: 253].

Браун, на відміну від німецьких романістів, чиї уявні чарівники видовищно грають на довірливості своїх жертв, не веде мову про навмисний магічний обман. Карвін використовує талант черевомовця не для того, щоб дурити забобонних, а передусім, щоб самому вибиратися із складних ситуацій, а пізніше, щоб випробувати стійкість і розсудливість Клари Віланд і Генрі Плейеля. Жодним чином він не намагається обдурити їх з політичною метою або викликати почуття забобонного страху у своїх жертв. Хоча відчуття таємниці присутнє і в "Віланді", і в "Ормонді", Браун уникнув навіть припущення, що його герої використовують явні або можливі надприродні сили для досягнення своїх цілей. Якщо в романах Шиллера, Тчінка і Гроссе у фокусі уваги виявляються саме персонажі, що ведуть політичні інтриги, то в Брокдена Брауна їм відведена другорядна роль. Черевомовлення Карвіна схоже на магічні трюки в німецькій готичній прозі, але головний акцент у "Віланді" припадає на інтелектуальні та етичні проблеми, поставлені перед Кларою і Віландом у результаті дій черевомовця.

Брауна хвилювали не політичні теми і не викриття забобонів, а серйозні моральні і інтелектуальні питання, такі як співвідношення "цілі і засобів", викликані принципами і діями його утопічних інтриганів. Автор надає їм можливість вільно висловлювати свої ідеї, але по мірі розвитку дії в його творах виявляються страхотливі наслідки, до яких може призвести дотримання цих ідей. У "Віланді" доля Карвіна, звинуваченого в грабежі і вбивстві його колишнім добродійником, і переслідуваного як звичайний злочинець, демонструє долю того, хто з якої-небудь причини викличе гнів таємного товариства. Зрозумілий інтелектуалізм Ормонда приводить його до огидних надмірностей: до вбивства батька героїні і спроби її зґвалтування, і до його власної загибелі. Браун показав небезпеку приведення в рух, навіть безневинним чином, ланцюга подій, кінця якого ніхто не може передбачити.

Брокден Браун також спирався в своїй творчості на готичні романи Анни Радкліф і її послідовників. Цей вплив особливо сильний у "Віланді", де можна простежити багато художніх прийомів, співзвучних британській готичній літературі.

Клара Віланд, від чийої особи ведеться оповідання, багато в чому нагадує готичних героїнь школи Радкліф. Її лякають нез'ясовні події, їй загрожують зґвалтуванням, її розлучають з коханим перед їх остаточним з'єднанням і шлюбом, але зіткнення Клари із загадовими подіями більш просторові і страшні, ніж у британських двійників, а втрата розуму остаточно віддаляє її від них. Клара Віланд представлена як раціонально мисляча й освічена жінка порівняно з готичними героїнями, вона обдумує дивні події, які з нею відбуваються, і в ході своїх пригод виявляє невластиву їй попередникам психологічну глибину. Щоб виявити її душевний стан, Браун використовує два ключові готичні прийоми, що зустрічаються в багатьох творах цього жанру: зловісне передчуття і пророчий сон.

На початку книги Клара має дивне, але точне передчуття наступних подій. Вона вбачає у бурі, що розбушувалася, можливий знак неминучого краху, портрети брата і його дітей підсилюють її скорботу, і хоча їх образи так само безтурботні, як і завжди, вона думає про них із тугою. Згодом вона бачить пророчий сон, в якому Теодор з'являється як фантастичний образ дійсної небезпеки.

Погане передчуття її не обдурило: Віланд у безумстві скоро вб'є дружину і дітей, а сама Клара тимчасово втратить розум. Готичні засоби у "Віланді" не включають натуралістичні описи розкладання, хвороби і смерті, значимі, наприклад, у "Ченці" (*The Monk*, 1796) Метью Грегорі Льюїса, але вплив на читача здійснюється за допомогою ефекту невідомості, популярного серед інших британських романістів. Проте його трактування у Брауна набагато серйозніше, ніж у тієї ж Радкліф; тема присутності невідомих надприродних сил стає інтелектуальним центром всього твору. Оскільки в цьому творі Брокден Браун фокусується на проблемі сприйняття надприродного, "Віланд" стоїть трохи осторонь своїх можливих літературних джерел. Хоча обман за допомогою черевомовлення може нагадати романи Шиллера, Тчінка і Калерта, у Брауна його роль не обмежується магічним трюком для обману дурнів, як у німецькій готичній прозі.

Готика у "Віланді" набуває нового виміру: інтерпретація людиною дивних явищ і їх наслідків, чого не торкнулися європейські романісти. Схожий з більшістю своїх попередників в Британії і Німеччині, тематично "Віланд" зосереджений на проблемі сприйняття: герої обдурені нез'ясовним явищем, що здається надприродним. Але у більшості британських романів, подібне викривлене бачення – лише другорядний елемент, що зазвичай використовується, щоб спроектувати страхи самотньої героїні, а в німецьких – навмисний обман з політичним підтекстом. У "Віланді" проблема сприйняття реальності має надзвичайну вагу, інтерес до неї підтримується впродовж всього роману, а джерело обману знаходиться як у свідомості героїв, так і в зовнішньому світі. До того ж, Браун надає більшої ваги слуху, ніж зору. Це важливий зсув наголосу порівняно з типовим готичним романом, де більшість ілюзій мають зорову природу.

Оскільки ілюзії персонажів у "Віланді" сильно вплинули на їх свідомість, позбавитися від них складніше, ніж це зазвичай відбувається в романах школи Радкліф, коли помилки в сприйнятті постають як забобони, емоції або надто жива уява, і тріумфальний розум дозволяє відрізнити факти від фантазій. Браун, також вбачаючи причину викривлення в сприйнятті в оманній силі уяви і емоцій, не вважає відновлення реальної картини світу легким процесом. Так, Віланд до кінця вірить, що діяв розумно, слідує своїм почуттям (божественні накази, які він упевнений, що чув), знищуючи свою сім'ю.

Розум присутній в книзі в особі дядька Клари, лікаря-раціоналіста, який виліковує героїню від затьмарення розуму після її жахливих випробувань, але Брокден Браун не приводить розум до торжества навіть у фіналі роману, оскільки його персонажі залишаються в лабіринті своїх власних уявлень. Незважаючи на зворотні свідчення, Клара все ще сприймає Карвіна як "лукавого обманщика" і винуватця зла, що трапилося з ними, тоді як дія книги чітко прояснює читачеві, що джерело помилок лежить в підсвідомості людини, і не може бути однозначно приписане зовнішній причині. Браун не наводить легкого вирішення піднятої ним проблеми і зберігає ауру невпевненості до кінця.

Таким чином, Брокден Браун підняв у "Віланді" проблему сприйняття, що розроблялася до нього в британських і німецьких готичних романах, і надав їй глибокого філософського значення. Викривлене сприйняття реальності його героями не є простою констатацією того факту, що люди лякають себе химерами, а ставить під питання самі основи людського знання, випробовує моральні засади людини. Хоча жанр "Віланда" не виходить за межі готичного роману, по мірі психологізму цей твір значно перевершує своїх сучасників у Європі, і є передвісником типу американського роману, який розвиватиметься в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус О. Ю. Готична традиція у літературі США та її трансформація у творчості Вокера Персі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01. 04 / О. Ю. Білоус. – Київ, 2009. – 30 с.
2. Нагачевська О. О. Адаптація готичної традиції у творчості Джойс Керол Оутс / О. О. Нагачевська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2010. – № 51. – С. 133 – 137.
3. Иванова Е. Г. Генезис и поэтика готических романов Чарльза Брокдена Брауна : автореф. диссер. на соиск. уч. степени кандидата филол. наук / Е. Г. Иванова. – Великий Новгород, 2001. – 23 с.
4. Ringe D. A. Charles Brockden Brown / D. A. Ringe. – Boston : Twayne Publishers, 1991.
5. Charles Brockden Brown. Wieland, or, the Transformation : an American Tale : with Related Texts / Charles Brockden Brown. – Hackett Pub Co, 2009. – 352 p.
6. Charles Brockden Brown. Ormond; or the Secret Witness : with Related Texts / Charles Brockden Brown. – Hackett Pub Co, 2009. – 488 p.

Матеріал надійшов до редакції 06.11. 2010 р.

Оксень Л. Е. "Виланд, или Трансформация" Ч. Брокдена Брауна: американское развитие европейской готики.

В статье анализируются особенности трансформации европейской готической традиции в американской прозе XVIII века, на материале романа Ч. Брокдена Брауна "Виланд". В целом избегая политического подтекста немецкой готической прозы и морализаторского пафоса британской,

Браун сместил акцент на психологическое состояние персонажа, усматривая готику не в потусторонних явлениях, а в искривленном мировосприятии отдельного человека.

Oksen L. E. "Wieland, or, the Transformation" by Charles Brockden Brown: American Development of European Gothic Fiction.

The article analyzes transformation peculiarities of European gothic tradition in the American prose of the XVIII century on the basis of Brockden Brown's "Wieland". Generally avoiding the political implication of the German Gothic Fiction and moralization of the British one, Brown emphasized the psychological state of a character, seeing Gothic not in the supernatural phenomena, but in the person's distorted perception.